

Πρόλογος στην τριακοστή, επετειακή έκδοση

Η καλύτερη δουλειά που είχα ποτέ ήταν όταν προσλήφθηκα για δύο χρόνια ως φιλοξενούμενη ποιήτρια [roet-in-residence] σ' ένα μεγάλο δημοτικό σχολείο στο κέντρο της Μινεάπολης, στη Μινεσότα. Εκεί μελετήσαμε τους σπουδαιότερους ποιητές των ιαπωνικών χαϊκού, ποιήματα του Ντ. Χ. Λώρενς, του Γουίλιαμ Κάρλος Γουίλιαμς, του Φρανκ Ο'Χάρα, ακόμα και μερικά αποσπάσματα της Γερτρούδης Στάιν. Στο τέλος του πρώτου χρόνου μου εκεί, ο σεβασμός μου για τους μαθητές ήταν απέραντος. Καμία προκατάληψη λόγω ηλικίας, καμία συγκαταβατική ανωτερότητα. Μέχρι που τους διάβαζα και ποιήματα που είχα μόλις γράψει –περίπλοκα, πυκνά ποιήματα– κι εμπιστευόμουν τις αντιδράσεις τους. Ανακάλυψα ότι οι πιο ανοιχτοί μαθητές ήταν της τρίτης δημοτικού, γιατί ήταν ειλικρινείς και συγχρόνως ανεπηρέαστοι, έχοντας επίσης την ικανότητα να διαβάζουν και να γράφουν – τέλειος συνδυασμός. Εκπλήσσομαι που το σκέφτομαι τώρα, αλλά τον Μάιο, όταν τα άνθη των νάρκισσων επιτέλους σκίζουν την επιφάνεια της γης στα βόρεια κλίματα, διάβασα στην τάξη έναν μακροσκελή θρήνο που είχα γράψει για όλους τους ανθρώπους που είχα γνωρίσει, αγαπήσει και είχα χάσει.

Όταν τελείωσα την ανάγνωση, κούνησα το κεφάλι: «Δεν μπορώ να σκεφτώ τίτλο. Έχετε καμιά ιδέα;».

Από μια γωνία, ένας αδύνατος εννιάχρονος, ψηλός και ξερακιανός, με λευκό μπλουζάκι και μπεζ παντελόνι, έγειρε στο πλάι το κεφάλι του και σήκωσε το χέρι. Δυσκολεύομαι να θυμηθώ το όνομά του και του έχω δώσει ένα που φαντάζομαι ότι μάλλον είναι το σωστό: Ραφαέλ Λαμάρ Τζέιμς. Μίλησε με καθαρή και σταθερή φωνή – έξω από το παράθυρο οι φτελιές μόλις που πρασίνιζαν. «Δεσποινίς Γκόλντμπεργκ, τι λέτε για το “Ο κόσμος επιστρέφει σ’ εμένα”;»

«Πού το βρήκες αυτό;» Λίγο έλειψε να πέσω κάτω.

Σήκωσε τις ανοιχτές του παλάμες και κούνησε το κεφάλι του: «Απλώς σκέφτηκα ότι μπορεί να ταίριαζε».

«Ραφαέλ Λαμάρ, δεν θα σε ξεχάσω ποτέ», δήλωσα, καθώς το κουδούνι του σχολείου υπογράμμιζε την τελευταία μου λέξη, που ήταν μισό ψέμα.

Η αλήθεια είναι ότι τον θυμάμαι πολύ καθαρά. Μόνο το όνομα μου διαφεύγει, αν και εκείνο το κουδούνι συνεχίζει να χτυπάει μέσα στο κεφάλι μου όλα αυτά τα χρόνια. Μου λείει ξανά και ξανά: αυτό το τριτάκι το βρήκε. Στο τέλος, αποδεχόμαστε τον κόσμο, σταματάμε να τρέχουμε γύρω γύρω και, όπως λέμε στο Ζεν, «στερεώνουμε τον εαυτό πάνω στον εαυτό».

Πάνω από τριάντα χρόνια πριν, όταν διάνυα τη δεκαετία των τριάντα μου χρόνων κι έγραφα αυτά που θα γίνονταν το *Μονοπάτι της γραφής*, τρόμαζα να διασχίσω την απόσταση που με χώριζε από τον εαυτό μου, να στερεώσω, επιτέλους, τον εαυτό πάνω στον εαυτό. Ήμουν σίγουρη ότι θα με κορόιδευαν, θα με επέκριναν, όπως στο σχολείο και στο σπίτι. Ήμουν όμως αποφασισμένη να με συναντήσω, να γράψω αυτά που ειλικρινά έβλεπα και ένιωθα, ν’ αφήσω το μυαλό μου ελεύθερο, χωρίς

να το ψαλιδίζω ή να το λογοκρίνω. Δεν είχα ιδέα ότι έσπαγα ένα κατεστημένο σχετικά με το τι θεωρείται και πώς διδάσκεται η γραφή σ' αυτή τη χώρα. Δεν υπήρχαν τότε ράφια στα βιβλιοπωλεία γεμάτα βιβλία με οδηγίες και ερεθίσματα για να εμπνευστείς. Αγωνιζόμουν μόνη μου να αντλήσω κουράγιο για να εμπιστευτώ το μυαλό μου και να τοποθετήσω τη μια λέξη δίπλα στην άλλη πάνω στη σελίδα.

Όταν επιτέλους τελείωσα το χειρόγραφο, το έστειλα σε επτά μεγάλους εκδοτικούς οίκους της Νέας Υόρκης. Τέσσερις από αυτούς αφιέρωσαν χρόνο για να μου στείλουν όχι μόνο απορριπτικές απαντήσεις, αλλά και αρκετές παραγράφους στις οποίες λοιδορούσαν αυτό που πρότεινα – ότι το γράψιμο ήταν πρόσφορο για τον καθένα, ότι μπορούσε κανείς να το εξασκήσει και ότι δεν υπήρχαν μόνο λίγοι εκλεκτοί. Μακάρι να είχα κρατήσει εκείνες τις επιστολές, δεν άντεχα όμως τα σχόλιά τους και τις πέταξα.

Έστειλα τότε το χειρόγραφο σε έναν σχετικά νέο και μικρότερο εκδοτικό οίκο. Εσώκλεισα κι ένα σημείωμα: Θα μπορούσαμε να συναντηθούμε για φαγητό. Ο γιος του ξαδέλφου μου είχε το *μπαρ μιτσβά* του στη Βοστώνη, όπου ήταν η έδρα των εκδόσεων Shambhala. Το σχέδιό μου ήταν να χρησιμοποιήσω τους συγγενείς μου ως δικαιολογία, για να έρθω σ' ανατολικά και να προχωρήσει η υπόθεση.

Η εκδότρια διάβασε την εργασία μου τη νύχτα πριν συναντηθούμε και μου έκανε μια προσφορά ενόσω τρώγαμε κρεμμυδόσουπα. Έκανα σαν να μην τρέχει τίποτα, αλλά, αφού έφυγα, βαδίζοντας στους δρόμους της πόλης με προορισμό τον σταθμό λεωφορείων, έκλαψα – *κάποιος θέλει το βιβλίο μου*.

Τι έχω μάθει σχετικά με το γράψιμο αυτά τα τριάντα χρόνια; Έχω γράψει δεκατέσσερα βιβλία, και η βάση τους ήταν οι

ασκήσεις που υπάρχουν στο *Μονοπάτι της γραφής*, οι οποίες συντηρούν και διαμορφώνουν τη συγγραφική μου φωνή, με βοηθούν να παραμείνω ειλικρινής, με διδάσκουν πώς να αντέχω τις δυσκολίες και πώς να εμβαθύνω πέρα από τη λογική σκέψη, να δοκιμάζω την αληθινή ουσία των σκέψεών μας και της ζωής γύρω μας.

Πολλοί άνθρωποι που θέλουν να γράψουν αναζητούν υποσυνείδητα γαλήνη, συντροφικότητα, αναγνώριση της ευτυχίας ή να εξετάσουν τι έχει πάει στραβά, ελπίζοντας να αγκαλιάσουν τον πόνο και να οδηγηθούν στην ολοκλήρωση.

Στα εργαστήρια και τα σεμινάρια συχνά επαναλαμβάνω: *Δεν σας διδάσκω γι' αυτή την εβδομάδα, αλλά για να συνεχίσετε όλες σας να εξασκείστε αφού φύγετε από εδώ*. Η συγγραφή ενός βιβλίου είναι κάτι όμορφο κι εφήμερο. Πρέπει να έχουμε ευρύτερο όραμα. Θεωρήστε το γράψιμο μια σχέση ζωής.

Μια φίλη μου είπε περιπαικτικά: «*Η ταφόπλακα της Νάταλι: ΕΜΠΡΟΣ για την αιωνιότητα*».

Γιατί όχι; Το γράψιμο μας επιτρέπει να χαλαρώσουμε και να ενωθούμε με τα πάντα.

Είναι μεγάλη μου τιμή που το *Μονοπάτι της γραφής* διαβάστηκε όλα αυτά τα χρόνια. Πολύ περισσότερο που υπήρξε βοηθητικό.

Σας ευχαριστώ.

Μάιος 2015

Πρόλογος στη δεύτερη έκδοση

Πριν από έναν χρόνο, μια νύχτα του Δεκέμβρη στη Σάντα Φε του Νέου Μεξικού, πήγα στο πάρτι γενεθλίων ενός νεαρού σκηνοθέτη τον οποίο γνώριζα πολύ λίγο. Για μισή ώρα περίπου στεκόμουν δίπλα στον μπουφέ και συζητούσα με έναν άντρα τριάντα ως τριάντα πέντε ετών, που τον συναντούσα πρώτη φορά. Προφανώς ήταν κάποιος σοβαρός ποιητής· του είπα ότι κι εγώ είχα υπάρξει ποιήτρια, πριν γράψω το πρώτο μου βιβλίο. Κουβεντιάζαμε για ώρα. Διασκεδάζα πάρα πολύ.

Ξαφνικά, με απορημένο ύφος με ρώτησε: «Λοιπόν, τελικά τι έχεις γράψει;».

«Αρκετά βιβλία», απάντησα, «αλλά το πιο γνωστό είναι το *Μονοπάτι της γραφής*».

«Θα αστειεύεσαι!» Γούρλωσε τα μάτια του. «Νόμιζα ότι έχεις πεθάνει».

Χωρίς να πεταρίσει ούτε το βλέφαρό μου, του απάντησα: «Όχι, όχι ακόμα. Συνεχίζω ακόμα, με χαρτί και μολύβι».

Γελάσαμε και οι δύο.

Δεν χρειαζόταν να πει περισσότερα. Κατάλαβα: με είχε διαβάσει στο λύκειο. Όλα τα βιβλία που διαβάζονταν τότε είχαν

γραφτεί κατ' ανάγκην από πεθαμένους άντρες – ή γυναίκες. Κανένας συγγραφέας που μελετούσαν οι μαθητές στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση δεν ήταν δυνατόν να είναι ζωντανός.

Το *Μονοπάτι της γραφής* εκδόθηκε το 1986. Έχω πει συχνά σε δημόσιες ομιλίες ότι, αν είχε βγει τη δεκαετία του '50, θα είχε πατώσει. Απεναντίας όμως εμφανίστηκε σ' αυτή τη χώρα ακριβώς την κατάλληλη στιγμή – πλήθη Αμερικανών είχαν ανάγκη να εκφραστούν. Η γραφή υπηρετεί την ισότητα· υπερβαίνει γεωγραφικά, ταξικά, φυλετικά (φύλου και φυλής) όρια. Έχω λάβει ενθουσιώδεις επιστολές από αντιπροέδρους ασφαλιστικών εταιρειών στη Φλόριντα· βιομηχανικούς εργάτες στη Νεμπράσκα· εργάτες λατομείων στο Μιζούρι· φυλακισμένους στο Τέξας· από δικηγόρους, γιατρούς, ακτιβιστές για τα δικαιώματα των ομοφυλοφίλων, νοικοκυρές, βιβλιοθηκονόμους, δασκάλους, ιερείς, πολιτικούς. Λίγο μετά την έκδοσή του ξεκίνησε ολόκληρη επανάσταση στο γράψιμο. Στα βιβλιοπωλεία ξεφύτρωσαν νέα τμήματα με βιβλία σχετικά με αυτό. Ένας φοιτητής μου είπε: «Το βλέπω! Το γράψιμο είναι η νέα θρησκεία».

«Γιατί όμως», με ρωτούν οι άνθρωποι, «όλοι θέλουν να γράψουν;»

Δεν νομίζω ότι όλοι θέλουν να δημιουργήσουν το μεγάλο μυθιστόρημα, αλλά όλοι ονειρευόμαστε να διηγηθούμε τις ιστορίες μας – να συνειδητοποιήσουμε τι σκεφτόμαστε, τι νιώθουμε και τι βλέπουμε, πριν πεθάνουμε. Το γράψιμο είναι ένας δρόμος για να συναντήσουμε και να γνωρίσουμε σε βάθος τον εαυτό μας. Σκεφτείτε το: τα μυρμήγκια δεν το κάνουν. Τα δέντρα δεν το κάνουν. Ούτε τα άλογα ράτσας, οι ορεινοί τάρανδοι, οι οικόσιτες γάτες, το χορτάρι, τα βράχια. Το γράψιμο είναι μια δραστηριότητα μοναδικά ανθρώπινη. Μπορεί και να βρίσκεται στο DNA μας. Θα έπρεπε να περιλη-

φθεί και στη Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας, μαζί με τα άλλα αναφαίρετα δικαιώματα: «Ζωή, ελευθερία, η αναζήτηση της ευτυχίας – και η γραφή».

Και δεν είναι καθόλου δαπανηρό. Χρειάζεστε μόνο χαρτί, στυλό (υπολογιστή, βέβαια, αν το προτιμάτε) και το ανθρώπινο μυαλό. Ποιες πτυχές της ανέγγιχτης αντίληψης θα εξερευνήσετε; Ποιο φθινόπωρο μπήκε το φεγγάρι στη ζωή σας; Πότε μαζέψατε μύρtila στην πιο καλή τους ώρα; Πόσον καιρό περιμένετε για το πρώτο σας αληθινό ποδήλατο; Ποιοι είναι οι άγγελοί σας; Τι σκέφτεστε; Τι δεν σκέφτεστε; Τι βλέπετε; Τι δεν βλέπετε; Το γράψιμο έχει τη δύναμη να σας δώσει αυτοπεποίθηση, να σας εξασκήσει στην αφύπνιση.

Το *Μονοπάτι της γραφής* βασίζεται σε δύο χιλιετίες μελέτης του μυαλού. Δεν είναι αποκλειστικά η δημιουργική ιδέα της Νάταλι. Ήθελα να στηρίξω γερά αυτή την εργασία, να της δώσω ένα σταθερό θεμέλιο. Όταν έγραφα το βιβλίο, είχα ήδη μαθητεύσει στον διαλογισμό επί δέκα χρόνια, έξι ως μαθήτρια ενός Ιάπωνα δασκάλου του Ζεν. Από πού έρχονται οι σκέψεις; Οι αναμνήσεις, οι ιδέες, ακόμα και η λέξη και; Ο διαλογισμός και η συγγραφή συνυπάρχουν. Όσο περισσότερο κατανοούμε το ανθρώπινο μυαλό, το βασικό μας εργαλείο γραφής, τόσο καλύτεροι και πιο σίγουροι νιώθουμε όταν γράφουμε.

Όταν εκδόθηκε το βιβλίο, με αποκάλεσαν ιδιοφυΐα. Χαμογέλασα, γιατί ήξερα ότι δεν ήμουν ιδιοφυΐα. Ίσως η μόνη ιδιοφυΐα στιγμή ήταν όταν εμπλούτισα το γράψιμο με το Ζεν. Είχα ειλικρινή και διακαή πόθο να καταλάβω τη ζωή του συγγραφέα. Επιθυμούσα απεγνωσμένα να το κάνω και δεν ήξερα πώς, δεν είχα μάθει τον τρόπο σε όλη τη διάρκεια της σχολικής μου εκπαίδευσης. Μέχρι να πάω στο πανεπιστήμιο νομίζω πως τα παράτησα. Διατηρούσα όμως αυτή τη λαχτάρα βαθιά μέσα μου,

μια επιθυμία που καλά καλά δεν γνώριζα ότι υπήρχε. Ήμουν ερωτευμένη με το διάβασμα και τη λογοτεχνία. Υπήρχαν ιστορίες που γνώριζα μόνο εγώ, για την οικογένειά μου, το πρώτο μου φιλί, το τελευταίο μου κούρεμα, τη μυρωδιά του φασκόμυλου σε κάποιο οροπέδιο και τη σχέση μου με τις πεδιάδες της Νεμπράσκα. Έπρεπε να γίνω βραδύνους και ανόητη (να μη θεωρώ τίποτα δεδομένο), να παρακολουθώ και να βλέπω με ποιον τρόπο συνδέονται όλα, πώς βρίσκει κανείς τις σκέψεις του και τις αποθέτει στο χαρτί.

Εύχομαι να είχα άλλη μία ευκαιρία να γράψω εκείνη τη σχολική έκθεση: «Τι έκανα πέρυσι το καλοκαίρι». Όταν την έγραφα στην πέμπτη δημοτικού, ήμουν φοβισμένη κι έτσι απλώς ανέφερα: «Ήταν ενδιαφέρον. Ήταν καλό. Το καλοκαίρι μου ήταν ευχάριστο». Τα κατάφερα να πάρω Β. Αναρωτιόμουν όμως: πώς το κάνεις σ' αλήθεια; Τώρα μου είναι ξεκάθαρο. Λες την αλήθεια και την περιγράφεις λεπτομερώς: η μητέρα μου έβαψε τα μαλλιά της κόκκινα και τα νύχια των ποδιών της περλέ. Τρελαινόμουν για επιτραπέζια, να τρέχω κάτω από τους ψεκαστίρες νερού, να πάνω σκαθάρια, να τα βάζω σ' ένα γυάλινο βάζο και να τα ταΐζω χορτάρι. Ο πατέρας μου καθόταν πολλή ώρα στο τραπέζι της κουζίνας και κοιτούσε μπροστά του, δεν μιλούσε ποτέ, στο χέρι του κρατούσε μια μπίρα.

Τι ευκαιρία έχασα να αφηγηθώ τον έρωτά μου για ένα ξανθό αγόρι της γειτονιάς, τις ειδήσεις για τις φυλετικές αδικίες που έβλεπα στην τηλεόραση, οι οποίες με μπερδεύαν και με πλήγωναν, το πόσο ανησυχούσα ότι η αδελφή μου ήταν πιο όμορφη από εμένα, πώς έφτιαχνα λαχανοσαλάτα με τη γιαγιά μου. Όμως δεν ήξερα πώς να διηγηθώ όλα αυτά τα πράγματα.

Στο βιβλίο αυτό, διδάσκω σε όλους μας τον τρόπο – στους παλιούς μαθητές και τους νέους.

Εύχομαι ειλικρινά το βιβλίο να διδαχθεί σε όλα τα δημόσια και τα ιδιωτικά σχολεία, να μάθουν οι μαθητές να εξασκούνται στο γράψιμο, να γνωρίσουν τον εαυτό τους, να νιώθουν χαρά όταν εκφράζονται και να έχουν εμπιστοσύνη γι' αυτά που σκέφτονται. Όταν συνδέεσαι με το μυαλό σου, είσαι ο εαυτός σου και είσαι ελεύθερος.

Πριν από πολύ καιρό διάβασα όσα ο Τζακ Κέρουακ θεωρεί βασικά για την πεζογραφία. Τέσσερα από αυτά με ενθάρρυναν στην πορεία μου:

Αποδεχτείτε την απώλεια για πάντα
Να αγκαλιάζετε τα πάντα, να είστε ανοιχτοί, να ακούτε
Δεν υπάρχει φόβος ή ντροπή σχετικά με την αξιοπρέπεια
της εμπειρίας σας, της γλώσσας σας και της γνώσης σας
Να είστε ερωτευμένοι με τη ζωή σας.

Πιστέψτε με, μπορείτε κι εσείς να βρείτε τη θέση σας στο αχανές πεδίο της γραφής. Κανείς δεν είναι τόσο αδέξιος ώστε να μείνει απέξω.

Και τώρα, παρακαλώ, ξεκινήστε. Στρωθείτε στο γράψιμο.

Δεκέμβριος 2004